

УДК 32.001+327

**НЕОГРАМШІАНСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ
СВІТОВОЇ ГЕГЕМОНІЇ****NEO-GRAMSCIAN INTERPRETATION
OF WORLD HEGEMONY****Кукарцев О. В.,**кандидат політичних наук, доцент, доцент
кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська
політехніка» (Львів, Україна), e-mail:
oleg.kukartsev@gmail.com**Kukartsev O. V.,**candidate of political science, associate professor
of Department of Political Science and International
Relations of Lviv Politechnic National University
(Lviv, Ukraine), e-mail: oleg.kukartsev@gmail.com

Досліджено інтерпретацію світової гегемонії у неограмшійанстві. Мета розвідки полягає у з'ясуванні теоретичного внеску представників неограмшійанства у розроблення концепції світової гегемонії. Спираючись на історичний метод, методи аналізу та порівняння теорій, розкрито ідейні витoki, передумови формування та хід розвитку концепції гегемонії у теорії міжнародних відносин. Встановлено, що занесення ідей А. Грамші в теорію міжнародних відносин з'явилося як контраргумент до загальноприйнятого мислення у дослідженнях світової політики. Критикуючи теоретичний «мейнстрім» у сфері досліджень міжнародних відносин – неореалізм та неолібералізм, неограмшійанці оспоровавали наявне у ньому теоретизування гегемонії та міжнародного порядку. Зроблено висновок, що у неограмшійанстві гегемонія – це переважно відносини, побудовані на згоді, засновані на політичному та ідеологічному лідерстві, а не на пануванні, побудованому на «жорсткій силі», як здебільшого прийнято вважати у реалізмі.

Ключові слова: А. Грамші, Р. Кокс, С. Гілл, неограмшійанство, гегемонія, контргегемонія, світовий порядок, транснаціональний клас, історичний блок.

Interpretation of world hegemony in neo-Gramscianism is investigated. The purpose of the study is to clarify the theoretical contribution of neo-Gramscian representatives to the development of the world hegemony conception. Based on the historical method, methods of analysis and comparison of theories, the ideological sources, the formation preconditions and course of development of the hegemony conception in the international relations theory are revealed. It has been established that the inclusion of the A. Gramsci's ideas into the international relations theory emerged as a counterargument to the common thinking in the studies of world politics. Criticizing the theoretical «mainstream» in the field of international relations studies – neorealism and neoliberalism, the neo-Gramscians contested the existing in it theorizing of hegemony and international order. It is concluded that hegemony in neo-Gramscianism is mainly relations built on consensus based on political and ideological leadership, and not on domination built on «hard power», as is generally considered in realism.

Keywords: A. Gramsci, R. Cox, S. Gill, neo-Gramscianism, hegemony, counter-hegemony, world order, transnational class, historical bloc.

Ідея гегемонії посідає важливе місце у теорії міжнародних відносин. Для традиційних дослідницьких підходів, гегемонія залишається ключовим поняттям у розумінні того, як домінуючі держави формували та контролювали конкретну історичну систему міжнародних відносин. Однак вказані підходи мають свої обмеження та недоліки. Тому не слід недооцінювати рух – або те, що часто називають «критичним» або «неограмшійанським поворотом» – у теорії міжнародних відносин, спрямований на розширення розуміння гегемонії у світовій політиці. Справді, починаючи від праць Роберта Кокса [1; 2; 3; 4], Стівена Гілла [5; 6; 7], Марка Руперта [15; 16], Кіса ван дер Пійла [17; 18], Крейга Мьюрфі [12] та інших дослідників, які перемістили ідеї А. Грамші до сфери досліджень

міжнародних відносин, ціле покоління нових вчених пішло їхніми слідами. Як результат, вони реконцептуалізували поняття влади та значно вийшли за межі державо-центризму традиційної теорії міжнародних відносин.

Виникнення та розвиток неограмшійанства у галузі дослідження міжнародних відносин стало однією з небагатьох історій успіху політичних лівих в академічних студіях світової політики. У широкій області політичної теорії, зокрема її окремого розділу – теорії міжнародних відносин, спостерігається стійкий потік грамшійанського вчення з публікацією та перекладом більшої частини власних творів А. Грамші, прийняттям та оспороваванням його ідей сучасними вченими [14, с. 53]. Зокрема, однією з центральних тем неограмшійанців та їхніх критиків є проблема гегемонії, яка досліджувалася під різними кутами зору. Різноманіття праць, присвячених світовій гегемонії, породжує необхідність їхнього впорядкування та аналізу. Неабиякий інтерес становить з'ясування пояснювальної сили неограмшійанської версії гегемонії щодо вивчення міжнародних порядків, порівняння її з конкуруючими інтерпретаціями світової гегемонії.

Мета статті – аналіз теоретичного внеску представників неограмшійанства у розроблення концепції світової гегемонії.

Зазвичай вважається, що неограмшійанський підхід у теорії міжнародних відносин бере початок від двох надзвичайно впливових статей канадійського дослідника Роберта Кокса у журналі *Millennium* на початку 1980-х років [4; 2]. У них Р. Кокс прагнув впровадити грамшійанську концепцію гегемонії, щоб пояснити, як влада та вплив утверджуються на міжнародному рівні та закликав до методологічного переосмислення розуміння гегемонії. Концепція гегемонії у міжнародній політиці здавна асоціюється з пануванням (домінуванням) та лідерством, завдяки яким домінуюча держава (або «гегемон») стверджує свою владу над іншими у динаміці міжнародних та регіональних процесів. Такі спостереження призвели до появи у міжнародній політекономії концепції гегемоністської стабільності – переконання, що міжнародна економічна стабільність може бути досягнута тільки через лідерство та домінування однієї держави [9]. Наприкінці 1970-х років стверджувалося, що згасання міжнародної могутності США залишило порожнечу, яка ще не була заповнена у наступному десятилітті [8]. Звернення Р. Кокса до А. Грамші було результатом одного з численних відгуків на твердження, що Сполучені Штати Америки переживали гегемоністський занепад. Для канадійського вченого гегемонія на міжнародному рівні була лише способом, яким держава зберігає свій пасивний вплив на всю міжнародну систему, щоб встановити форму «світового порядку» [2].

Початкове використання ідей А. Грамші Р. Коксом, таким чином, було застосовано як метод критичної оцінки тверджень про зменшення влади США у глобальній політиці та концепція гегемонії

значною мірою використовувалася у поєднанні з його розумінням «світового порядку» [10]. Ідея світового порядку пояснює як вбудовані норми та закони «переносяться» на міжнародну арену. Спочатку окреслений у його статтях в журналі *Millennium*, а потім повністю побудований у його книзі 1987 року «Влада, виробництво та світовий порядок: соціальні сили у творенні історії» [3], *світовий порядок* репрезентує певну епоху, або у поняттях А. Грамші «історичний блок», який визначається соціальними силами та організований поєднанням матеріальних можливостей (виробництва), ідеології та інститутів.

Гегемоністські структури відрізняються від негегемоністських структур, оскільки ті, хто управляє інститутами, переважно не вдаються до застосування сили, оскільки контрольовані приймають домінуючі владні відносини як легітимні. Ця мовчазна згода посилюється, якщо агенти контролю йдуть на поступки підлеглим та виражають своє лідерство з точки зору універсального загального інтересу. У той час, як владна основа гегемоністських структур, таким чином, не виражена прямо, намагання управління владними відносинами у негегемоністських структурах завжди не приховані.

На міжнародному рівні абстрактна тріада Р. Кокса обертається у історичне дослідження соціальних сил, породжених виробничим процесом, форм держави, які походять з комплексів «держава–суспільство» та світових порядків – кожен рівень взаємопов'язаний, але не передбачає універсальної причинності. Таким чином, історичні фази виявляються, коли між матеріальними силами, розвитком колективних образів світу та управлінням порядком за допомогою набору інститутів, які претендують на універсальність, відбулася узгоджена зв'язність. Ці гегемоністські фази – періоди відносної стабільності у міжнародному порядку – можна відрізнити від негегемоністських фаз, коли «держави просувають та захищають інтереси окремих національних соціальних класів» [3, с. 8], у результаті чого жодна з держав не може встановити свою легітимну владу та виникає міжнародна нестабільність.

Спочатку Р. Кокс теоретизував світову гегемонію як зовнішнє розширення внутрішньої національної гегемонії, встановленої домінуючим соціальним класом. У цій інтерпретації світова гегемонія є не просто іншим порядком, а тим, у якому домінуючий спосіб виробництва, культура та система соціальних інститутів пронизує усі країни на орбіті, використовуючи підпорядковані способи виробництва – «світова гегемонія характеризується як соціальна структура, економічна структура та політична структура; і вона не може бути просто однією з цих речей, а має бути усіма трьома» [2, с. 171–172]. Як аналіз матеріальних можливостей (економічної та політичної влади) національних держав, пов'язаних з гегемоністським циклом, неограмшанський підхід майже не відрізняється від витонченого неореалістського пояснення. Проте для його прихильників реальне натхнення

цієї адаптації А. Грамші полягає у заклику розглядати глобальні структурні зміни та світовий порядок з точки зору «динаміки та діалектики їх нормативного (етичного, ідеологічного, практичного) та матеріального вимірів» [6].

Тому передвісником створення гегемоністського порядку є формування «історичного блоку», організованого навколо низки гегемоністських ідей – «домінуючої ідеології», яка тимчасово формує основу для міжкласового союзу. Успішний блок, таким чином, політично організований шляхом здійснення «інтелектуального та морального лідерства» та формує органічний (довгостроковий), на протигагу кон'юнктурному (короткостроковому), зв'язок між політичним та громадянським суспільством. В уявленні неограмшанців держава включає у себе не тільки апарат урядування, а й елементи «громадянського суспільства», церкви, масової культури, які стабілізують існуючі владні відносини. Поява нового історичного блоку є результатом свідомої зорганізованої боротьби. Використовуючи цю «розширену концепцію держави» – механізм примусу плюс механізм для організації згоди [3, с. 409] – стверджується, що новий блок не створюється шляхом захоплення держави, а створюється через артикуляцію «переконливих ідей та аргументів» («етико–політичний» рівень Грамші), які будують та каталізують її політичні мережі та організації» [6, с. 476].

Гегемоністський порядок, таким чином, виникає внаслідок успішного формування міжнародного історичного блоку соціальних сил, який, своєю чергою, оснований на артикуляції домінуючої ідеології, прийнятої підпорядкованими класами. Цей міжнародний історичний блок не просто міжнаціональний союз капіталістичних інтересів. Його успіх ґрунтується на включенні та переконанні робітничого класу прийняти як легітимний новий інституціональний контекст та пов'язані з ним цінності.

З цієї точки зору, реалізація повоєнної кейнсіанської структури накопичення спиралося на артикуляцію ідеалів корпоративного ліберального міжнародного історичного блоку, який об'єднав фракції капіталу, представників держави та робітничого руху у трансатлантичний союз. Так само стверджується, що імплементація нового «режиму накопичення» залежить у кінцевому рахунку від досягнення нової транснаціональної гегемонії, організованої навколо монетаристського торжества домінування капіталу, вільного підприємництва та вільних ринків, оскільки «широкі контури будь-якого нового режиму накопичення частково залежатимуть від ідеологічного клімату на національному та міжнародному рівнях» [6, с. 489].

Від завершення «холодної війни» увагу, природно, було приділено економічному домінуванню «неолібералізму» та політико–ідеологічному домінуванню глобалізму, а також тому як ці дві події змінили сучасний *світовий порядок*. Таким чином, сучасний світовий порядок розглядається як такий, в якому принципи неолібералізму були реалізовані через комбінацію взаємопов'язаних

процесів, так що його вплив формував державну та інституційну політику часто беззаперечними способами. С. Гілл, наприклад, говорить про те, що сучасний світовий порядок є тим, де формується нова форма конституціоналізму – така, яка визнає верховенство дисциплінарного неолібералізму та ринкової цивілізації, як єдиного життєздатного методу управління [7]. Емпіричні дослідження часто підкріплювали цей аргумент дослідженнями, які демонструють примат неолібералізму у формі реконструкції в країнах, які розвиваються, та в рамках системи управління ООН.

Інші тлумачення можна побачити у теоретичному дослідженні «нового регіоналізму». Тут поняття «світового порядку» Р. Кокса застосовується до формування регіональних економічних та політичних блоків у міжнародній політиці. Такі автори, як А. Гембл, Д. Стрендж та Б. Хітн, підтверджують історичну траєкторію, запропоновану Р. Коксом, але не обов'язково припускають, що кожен структурний аспект надихається через дисциплінарний неолібералізм, хоча вони визнають, що останніми роками тенденція в рамках міжнародної політичної економії та регіонального розвитку була спрямована до цього [19, с. 377]. Натомість вони стверджують, що природа *світового порядку* відкрита, причому елементи всередині нього постійно оспорують його гегемоністську легітимність. Регіоналізм може (та рівною мірою не може) служити засобом для боротьби з неолібералізмом, особливо після того, як регіональні стратегії почнуть оспорювати неоліберальну спадщину, натхнену США. Очевидні регіональні суперники, про які тут говорять, включають у себе Європейський Союз та появу більш інтегрованої та згуртованої Латинської Америки.

Таким чином, можна помітити, що у загальних рисах праці неограмшіанців були розроблені двома різними способами – одні (наприклад, Р. Кокс) робили акцент на думці про важливість *світового порядку*, а інші (наприклад, С. Гілл) на його підтримці через формування транснаціонального класу. Якщо *світовий порядок* забезпечує загальну основу для розуміння того, як гегемонія формується у міжнародній політиці, то концепція транснаціонального капіталістичного класу використовується як спосіб пояснення того, як будується конкретний порядок. Тут наводяться емпіричні дослідження того, як капіталістичний клас в одній конкретній державі формує зв'язки з представниками капіталістичного класу у іншій державі, створюючи спільні інтереси, на основі яких утверджуються певні класові розбіжності. Історично склалося так, що багато праць англо-американських бізнесових та банківських груп, які виникли на рубежі ХХ-го століття, плюралізували свої локіанські уявлення про поділ держави та громадянського суспільства [18]. Отже, простіше кажучи, міжнародна гегемонія називається «формою класового панування на основі згоди, а не примусу та на основі примирення (або компромісу) підпорядкованих

інтересів, а не їхнього придушення» [13, с. 175]. В останні роки транснаціональні класи рухалися до прийняття узгодженого проекту, заснованого на неоліберальній моделі глобалізації, яку підтримали «англо-американські еліти» у 1980-х роках. Такий клас був не просто розташованим у США/Великобританії, але історично виник у ряді промислових країн та був закріплений через елітарні міжнародні організації, починаючи від масонів до конференцій Білденберга і Тристоронньої комісії. Проте його розвиток та гегемоністський вплив були більш помітними, оскільки його інтернаціоналізація стала більш помітною завдяки появі неоліберальної економіки. Таким чином, для тих, хто поділяє погляд на логіку транснаціонального капіталістичного класу, міжнародна гегемонія оформлюється за допомогою консенсусних відносин, викованих між транснаціональними елітами та відповідними «національними підлеглими» класами.

Як й більш явно коксіанські інтерпретації *світового порядку*, поняття транснаціонального капіталістичного класу використовувалося для розуміння регіональної інтеграції, але, на відміну від перших, їхні аргументи доповнюють «новий конституціоналізм» С. Гілла. Тут Європейський Союз можна розглядати як конструкцію, яка від самого початку була задумана американсько-європейською елітою, щоб уникнути загрози комунізму під час «холодної війни» [17], перш ніж стати транснаціональною класовою боротьбою між неомеркантилістськими та неоліберальними силами. Розроблення Європейського Валютно-Економічного Союзу, Копенгагенські критерії членства в ЄС та подальше євроінтеграційне розширення наводять на думку, що неоліберальні сили не тільки отримали панування, але їм також вдалося інституційно впровадити його, мінімізувавши потенційні альтернативи.

Щоправда неограмшіанці розглядають теперішній світовий порядок та неоліберальну глобалізацію як явища минуці, оскільки їхнє існування основане на конфігурації сил, яка вже сьогодні починає змінюватися. Сьогодні, вважають неограмшіанці, ми є свідками появи нових форм протилуви неоліберальній глобалізації. Світовий порядок завжди характеризується наявністю конкурентної сили. В епоху глобалізації цією силою є активна громадськість, яка протистоїть глобалізму та висуває альтернативний порядок денний управління глобалізаційними процесами. Не маючи серйозних економічних та воєнних ресурсів, ці сили (соціальні, культурні, релігійні, етнічні, екологічні, антивоєнні та інші рухи) впливові в ідеологічному відношенні: вони відкидають ідею неоліберальної глобалізації та виступають за більш справедливий світовий порядок. Сформулювати ідеологічну альтернативу критично налаштованої громадськості допомагають інтелектуали. Усі разом ці сили формують обриси глобального громадянського суспільства.

Прагнення опозиційних сил змінити панівні структури відображене у неограмшіанському

понятті «контргегемонії». Успішно вербуючи прихильників шляхом пропаганди, а також посідаючи керівні посади у офіційних структурах, контргегемонія отримує шанс створити свій історичний блок та посісти місце панівних сил. «Люди з периферійних країн, хоча й можуть приходити до міжнародних інститутів з ідеєю праці зсередини щоб змінити систему, приречені працювати у структурах пасивної революції» [1, с. 139]. Згідно грамшійського поняття «transformismo», потенційно контргегемоністські ідеї мають тенденцію проникати у гегемоністську ідеологію. Спираючись на А. Грамші, Р. Кокс говорить, що треба побудувати новий «історичний блок», здатний витримати тривалу «позиційну війну», поки він не стане критичною масою, щоб сформувати основу альтернативного порядку.

Загалом, неограмшійанці вважають, що гегемонія – це переважно відносини, побудовані на згоді, засновані на політичному та ідеологічному лідерстві, а не на пануванні, побудованому на силі, як прийнято вважати у реалізмі. На відміну від реалізму, у якому гегемонія розглядається як домінування одного актора над іншими в контексті примусової влади, грамшійська гегемонія є скоріше комбінацією примусу та згоди, яку здійснює панівний клас. Згідно А. Грамші, соціальний клас може стати гегемоністським не через примус, а шляхом встановлення згоди серед підлеглих класів. Гегемонія, як стверджує грамшійство, є стратегічною метою, за допомогою якої створюються міжкласові союзи, і єдиний політичний блок може бути побудований під політичним та ідеологічним керівництвом соціального класу.

Утрадиційному (реалістському та ліберальному) розумінні поняття гегемонія застосовується для опису воєнних та економічних можливостей держави. З точки зору неограмшійства гегемонія – це, насамперед, прийняття населенням ідей, які поширюються провідним класом. Матеріальні можливості та інститути також важливі, але саме ідеї гарантують гегемонії її консенсуальну природу. Соціальні сили встановлюють гегемонію у національному масштабі через формування «історичного блоку», тобто союзу соціальних сил, інтереси яких частково збігаються та які об'єднані боротьбою з супротивними їм силами. Виходячи на міжнародну арену, історичний блок отримує можливість встановити «світову гегемонію».

Отже, грамшійські ідеї, на відміну від реалізму, відкидають жорстку силу як єдиний спосіб досягнення панування та лідерства. Для неограмшійства, культурне лідерство підкреслюється як умова посилення влади та впливу акторів. Привабливі культура, ідеологія, цінності та інститути є цінними рисами, які можуть змусити інших акторів слідувати, захоплюватися лідером та бачити у ньому приклад. І це згодом ще збільшує його владу та вплив. Таке культурне лідерство можна розглядати як синонім м'якої сили. Для неограмшійства лідерство засновується на обох підставах: силі та згоді – тобто поєднанні м'якої та

жорсткої сили, якою наділені актори, з пріоритетом м'якої сили над примусом.

Хоча обидві теоретичні напрями визнають важливість примусової сили та воєнних можливостей актора, значення, яке їм надається, різне. У реалізмі здебільшого сила примусу вважається головною. Мета акторів – збільшувати свою силу, враховуючи збільшення цим своїх шансів на виживання. Неограмшійство, однак, відводить першість згоді, підкреслюючи значення примусу як інструмента збереження своєї гегемонії. Перспективним видається порівняння неограмшійських інтерпретацій гегемонії не тільки з такими, що представлені у неореалізмі та неолібералізмі, а й у інших підходах у дослідженні міжнародних відносин.

Список використаних джерел

1. Cox, R. with Sinclair, T., 1996. 'Approaches to World Order', Cambridge and New York: *Cambridge University Press*.
2. Cox, R., 1983. 'Gramsci, Hegemony, and International Relations: An Essay in Method', *Millennium: Journal of International Studies*, 12 (2), p.162–175.
3. Cox, R., 1987. 'Production, Power and Order: Social Forces in the Making of History', New York: *Columbia University Press*.
4. Cox, R., 1981. 'Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory', *Millennium: Journal of International Studies*, 10 (2), p.126–155.
5. Gill, S., 1990. 'American Hegemony and the Trilateral Commission', Cambridge, UK: *Cambridge University Press*.
6. Gill, S. and Law, D., 1989. 'Global Hegemony and the Structural Power of Capital', *International Studies Quarterly*, 33 (4), p.475–499.
7. Gill, S., 1995. 'Globalization, Market Civilization, and Disciplinary Neoliberalism', *Millennium: Journal of International Studies*, 24 (3), p.399–423.
8. Keohane, R., 1984. 'After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy', Princeton: *Princeton University Press*.
9. Kindleberger, C., 1981. 'Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides', *International Studies Quarterly*, 25 (2), p.242–254.
10. Leysens, A., 2008. 'The Critical Theory of Robert W. Cox: Fugitive or Guru?', Basingstoke, UK: *Palgrave Macmillan*.
11. Morton, A., 2007. 'Unravelling Gramsci: Hegemony and Passive Revolution in the Global Political Economy', London & Ann Arbor, MI: *Pluto Press*.
12. Murphy, C., 1994. 'International Organization and Industrial Change. Global Governance since 1850', Cambridge: *Polity*.
13. Overbeek, H., 2012. 'Transnational historical materialism: theories of transnational class formation and world order', In: R. Palan, ed., *Global Political Economy: Contemporary Theories*, 2nd ed., London: *Routledge*, p.162–176.
14. Radice, H., 2008. 'Gramsci and Neo-Gramscianism: To What Purpose?', In: A. Ayers, ed., *Gramsci, Political Economy, and International Relations Theory: Modern Princes and Naked Emperors*, 1st ed., New York: *Palgrave Macmillan*, p.53–73.
15. Rupert, M., 2000. 'Ideologies of Globalization: Contending Visions of a New World Order', London: *Routledge*.
16. Rupert, M., 1995. 'Producing Hegemony: The Politics of Mass Production and American Global Power', Cambridge and New York: *Cambridge University Press*.
17. vanderPijl, K., 1984. 'The Making of an Atlantic Ruling Class', London: *Verso*.
18. van der Pijl, K., 1998. 'Transnational Classes and International Relations', London: *Routledge*.
19. Worth, O., 2011. 'Recasting Gramsci in international politics', *Review of International Studies*, 37 (1), p.373–392.

* * *